

THE DIALOGUE BETWEEN CULTURES IN THE ROMANIAN TERMINOLOGY OF EDUCATION

Inga Druță

Assoc. Prof., Hab. Dr., Researcher, The Institute of Philology of the Republic of Moldova

Abstract: The goal of the paper is the course of Romanian terminology of education, through which is illustrated the dialogue of cultures – throughout time – into formation and specialization of the field. The body of the paper consists of specialty works (translated from several languages) and dictionaries from different eras (general and specialized). It proves the idea that initial terms, inherited from Latin or borrowed from Greek and Slavonic, start to be challenged over time by new terms of French, Italian, German and Classic Latin origin, and a bit later of English origin, which are incorporated, in different degrees, in the language of education.

Keywords: term, education, translation, specialization, borrowing, calque

1. Premise ale dezvoltării domeniului (sfârșitul secolului al XVIII-lea). În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, după reformele școlare realizate în 1766 (în Moldova) și între 1774 și 1790 în Transilvania și în Țara Românească, s-au înființat în numeroase localități școli elementare în limba română și școli de pregătire a învățătorilor, pentru care s-au tradus ori au fost alcătuite numeroase manuale. Grație acestor reforme, școlile în limba română au intrat în grija statului alături de școlile grecești, au devenit școli publice, recunoscându-se în acest mod poporului român dreptul la educație în limba maternă.

La traducerea manualului *Carte trebuincioasă pentru dascalii școalelor de jos românești neunite în chesaro-crăieștile țări de moștenire* (Viena, 1785), prin grija boierului Vasile Balș din Bucovina, a fost angajat Ion Budai-Deleanu, pe atunci student la Viena. Același manual german, *Handbuch für Schulmeister und Lehrer*, a fost tradus și cu titlul *De lipsă cărțice pentru învățători a neuniților rumâneștilor mai mici școale* (Viena, 1785), pentru școlile din Banat.

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, au văzut lumina tiparului și alte manuale pentru școlile elementare din Transilvania și Banat: *Ducere de mână cătră cinste și dreptate* (Viena, 1777, 1778 și 1793; Buda, 1798); *Catehismul cel mare cu întrebări și răspunsuri...* (Blaj, 1783), alcătuit de Gheorghe Șincai, în prefața căruia este arătată importanța învățământului elementar pentru dezvoltarea limbii române; *ABC sau alfavit pentru folosul și procopsala școalelor celor normalești a neamului românesc* (Blaj, 1783); *ABC sau bucoavna spre folosul școalelor neamului românesc* (Sibiu, 1783); *Ortografie sau scrisoare dreaptă pentru folosul școalelor neamicești* (Viena, 1784); *Bucoavnă pentru pruncii cei rumânești carii să află în Mare Prințipatum Ardealului* (Sibiu, 1788); *Scurt izvod pentru lucruri de obște și de chilin în scrisori de multe chipuri* (Sibiu, 1792), traducere „de pre limba slovenească” de Dimitrie Eustatievici (Ursu 2004: 19-20).

În manualele școlare și în alte texte românești traduse la sfârșitul secolului al XVIII-lea, mai ales în cele publicate în Transilvania, Banat și Bucovina, apar primele elemente ale terminologiei didactice și pedagogice românești moderne: *catalog* (CTD II, 298), *clas* (CTD II, 4), *diplómă* (ESI, 109), *examen* (CTD II, 234; EDE, 176), *examina* (DCI II, 314) și *examenii* (CTD II, 312), *lecție* (BV2, 27; DCI II, 296) și *lecționie* (HG, f.t.), [școală, metodă] *normălească* (SCM, pf.), *normalească* (ABCA, f.t.) și *normalicească* (TGR, pf. 7), *normă* „școală primară” (SCM, pf.), *recreație* (BV2, 26; CTD II, 274; IO, 6), *scoală* (SCM, pf.; EDE, f.t., pf.) și *școală* (DC II, 71r), *scoler* (HG, pf.), *școlar* (CTD II, 4), *școlean* (DCI II, 4, 306), *scolastic* (EDE, 164) și *sholasticesc* „școlar” (EDE, f.t.), *tablă* [școlară] (CTD II, 26; DCI II, 18), *tăbelă* (EDE, 177), *tăbliță* (CTD II, 28), *vacanție* (ESI, 63) ș.a. (*ibid.*: 139-140).

Unii termeni moșteniți din latină sau împrumutați din greacă și slavonă încep să fie concuși de termeni noi, de origine franceză, italiană, latină, germană. În acest sens, este sugestivă meditația lui Nicolae Iorga cu care își începe *Istoria învățământului românesc* și care surprinde dinamica terminologică a domeniului abordat: „Școală face parte din vechiul tezaur al limbii românești, pe când școlar e o inovație lingvistică, înaintea căreia se întrebuița în Moldova cuvântul școler, din secolul al XVIII-lea, care trăiește încă în popor, sau sholer, după grecește, pe care l-a păstrat și Regulamentul Organic. *Ucenicul* aparține împrumuturilor din slavonește: el era încă de foarte demult întrebuițat curent. Pe la 1680 se zicea după grecește: *spudeu* (*spoudaios*); cuvântul îl întâlnim într-o mărturie cu privire la părintele lui Neculce și în certificatul de cultură dat de *Genealogia Cantacuzinilor* vestitului Constantin Stolnicul. «Spudeului» îi răspunde, din același izvor, *dascălul* (*didaskalos*) pe care l-am luat poate mai din vreme din slavonește. Dar moștenirii latine îi aparțin cuvintele de basă: a

învăța, învățatură și învățător (învățământ e iarăși de creațiune modernă), ba chiar și învățăcel” (Iorga 1928: 5-6).

2. Dezvoltarea învățământului românesc și a literaturii didactice în secolul al XIX-lea. În perioada 1801-1828 se înființează primele școli de grad gimnazial în limba română, se intensifică legăturile dintre intelectualitatea românească din Principate și cea din Transilvania, Banat și Bucovina, de unde au fost chemați unii profesori ai școlilor din Iași și București, crește numărul de manuale școlare și de traduceri cu conținut științific și de popularizare a științei. Mitropolitul Veniamin Costache înființează la Iași, în toamna anului 1803, un seminar teologic, în cadrul căruia toate cursurile erau predate în limba română. În Țara Românească, se remarcă pe plan național în anii 1818-1822 transilvăneanul Gheorghe Lazăr, care pune în aplicare, la școala românească de la mănăstirea Sfântul Sava din București, un impresionant plan de învățământ în limba națională, de la cel elementar până la cel superior de specialitate. Alături de Gh. Lazăr, la școala de la Sf. Sava au predat Eufrosin Poteca, Ladislau Erdeli, Ion Heliade Rădulescu ș.a. Printre cursurile de la Sf. Sava figura și *alilodidactica*.

În 1812 se înființează „Preparandia” de la Arad, școala normală pentru pregătirea învățătorilor români din Banat și Crișana. Aici au fost predate în limba română cursuri de pedagogie, metodică, gramatică românească, istorie, geografie, aritmetică, geometrie, teologie ș.a., de către Dimitrie Țichindeal, C. Diaconovici-Loga, Iosif Iorgovici, Ioan Mihuț și Alexandru Gavra. Dintre numeroasele manuale școlare și scrierile cu caracter educativ sau științific traduse ori elaborate în această perioadă de intelectualii ardeleni și bănățeni, menționăm câteva mai importante. Dimitrie Țichindeal traduce din limba sârbă lucrarea lui Dositei Obradovici *Sfaturile a înțelegerii cei sănătoase* (Buda, 1802), apoi *Adunare de lucruri moralicești și spre veselie* (Buda, 1808), iar în 1813 publică, tot la Buda, broșura *Arătare despre starea acestor noauă introduse școlasticești instituturi ale nației românești, sârbești și grecești*. Grigore Obradovici traduce din germană manualul oficial *Povățuire cătră învățătura socoatei sau aritmetica* (Buda, 1805). Fiind în 1806 corector al tipografiei din Buda, Gheorghe Șincai retipărește atunci *Catehismul cel mare* (publicat de el în 1783) și traduce patru manuale oficiale pentru școlile primare românești din Bihor, dintre care prezintă interes pentru cercetarea noastră cel intitulat *Regulele școlasticești* (1806, reeditat în 1816). O *Instrucție pentru școalele românești în Banat* (Buda, 1809, reeditată în 1815) este textul oficial tradus sau prelucrat de Gh. Haines, sub titlul *Învățatură cătră dascalii normalicești a școalelor neunite din Mare Prințipatul Ardealului* (Sibiu, 1809). Naum Petrovici traduce lucrarea lui Villaume, *Pedagoghia și metodică pentru învățătorii shoalelor orășenești și*

sătești (Buda, 1818), iar *Manuductorul pentru învățătorii școlasticești* (Buda, 1818) a fost tradus de Ioan Mișu. C. Diaconovici-Loga publică *Ortografia sau dreapta scrisoare* (Buda, 1818) și *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor* (Buda, 1822), iar Ioan Tomici, *Scurte învățături pentru creșterea și buna purtare a tinerimei română* (Buda, 1827).

Pentru nevoile învățământului și pentru a populariza cunoștințele științifice, mulți profesori, medici și ingineri din Principate traduc sau alcătuiesc, în perioada 1830-1860, numeroase manuale școlare și diverse cărți de popularizare a științei, prin care continuă eforturile de creare a terminologiei științifice românești. Majoritatea acestor scrieri au fost tipărite, unele având mai multe ediții. Menționăm cele mai importante titluri pentru a oferi o imagine de ansamblu asupra dezvoltării literaturii didactice românești în perioada în discuție: I.D. Negulici, *Educația mamei de familie* (București, 1844-1845); Dimitrie Pop, *Povăștitorul educației copiilor de amândouă sexurile, prelucrat după mai mulți autori francezi* (Iași, 1846); Ioan Brezoianu, *Învățătorul primar sau poveșe și sfătuiri pentru a pregăti pe învățătorii primari* (București, 1848); Ioan Brezoianu, *Manual complet de învățătură mutuală* (București, 1850); Gh. Costa-Foru, *Studii asupra instrucțiunii publice la unele din statele cele mai înaintate ale Europei* (București, 1860); Antoniū Velini, *Manual de metodică și pedagogie pentru profesorii școlilor primare* (Iași, 1860); Damaschin T. Bojâncă, *Dirigătorul bune creștere* (Buda, 1830); A. Mureșanu, *Icoana creșterii rele cu mijloace de a o face și mai rea* (Brașov, 1848) ș.a.

3. Delimitarea și definirea domeniului și tendințele de specializare. Termenul *pedagogie* (gr. *pais*, *paidos* „copil” și *agoge* „conducere”) pătrunde în spațiul românesc în primele decenii ale secolului al XIX-lea grație unor lucrări de referință din domeniu traduse din limba franceză.

Domeniul la care ne referim începe să se contureze în spațiul românesc în primele decenii ale secolului al XIX-lea, fără a avea o denumire stabilă. În scrierile vremii apar și încep să circule termenii *educație* („creștere”, IO, 84; LPT, 106; CR 1829, 204; AR 1829, 230), *educăciune* (Stamati 1851) și *educațiune* (T 1856, nr. 1, 1; VMP, 260), *instrucție* („instrucția publică”, glosat prin *învățătura obștească*, CR 1830, 65), *pedagoghie* (TAI, 11; VPP, pf.; MPI, 6; KPA, 73), *pedagogie* (CG V, 57r; Negulici 1848; BIP, 7, 94), *pedagoghică* (RSM, 11v; AsE, 4) și *pedagogică/pedagogie* (Stamati 1851), *didactic* (AR 1829, 19; Negulici 1848; Stamati 1851) și *didacticesc* (EBG, 123v), *didactică* („didactica sau știința învățătorei”, MPI, 167; GC VII, 295r; Negulici 1848; Stamati 1851), *metodică* (VMP, f.t.; VPP, f.t.).

Remarcăm că unele dicționare din secolul al XIX-lea înregistrează marca diastratică *didact.* – *didactique*, *didactic*, *de învățătură* (Poenar 1841, Costinescu 1870) sau *did.* – *didactică* (Antonescu 1862). O marcă *ped.* – *pedagogie* nu este consemnată, deși termenul devine frecvent pe la 1840, fiind explicat și în majoritatea dicționarelor. În ce privește definirea noilor concepte, lucrările lexicografice din epocă oferă explicații lacunare, care se suprapun parțial: *pedagogie* „educația, creșterea copiilor; așezământ public pentru creștere” (Poenar 1841); „instrucție, educație; arta de a face educația, creșterea copiilor” (Negulici 1848); „arta de a educa, de a crește copiii” (Protopopescu 1870); „instrucțiunea, educația copiilor; în ore quare țerrī, stabilimentū de instrucțiune publică” (Costinescu 1870); „educatione, instructione, invetiamentu la copilli; scientia si arte de a cresce junimea in principie bone” (Laurian, Massimu, 1871); *pedagogiă* „instrucțiune, educațiune” și *pedagogică* „arta de a instrui pre copii” (Antonescu 1862). Termenul *instrucție* este consemnat inițial ca sinonim cu „învățătură, educație, creștere” (Poenar 1841; Negulici 1848; Protopopescu 1870), iar spre sfârșitul secolului al XIX-lea, conceptul este mai elaborat: „INSTRUCTIONE: actione si resultatu de instruire, invetiamentu, invetiatura, doctrina, educatione; connoscentia, scientia; ordine, mandatu, esplicatione” (Laurian, Massimu, 1871). *Educație* este înregistrat cu sensul de „(grija) de a învăța, de a forma corpul, spiritul, inima și obiceiurile” (Negulici 1848) sau „a cresce, da instrucțiune, disvolta facultățile physice, intellessuali și morali” (Antonescu 1862). În dicționarul lui Laurian și Massimu se afirmă că „educationea a devenitu astadi una scientia seriosa”, iar în Costinescu 1870 că *educațiune* (*educație/educare*) este „fapta d’a educa; îngrijire que se ăea pentru instrucțiunea junimeî exercitându-î spiritulū și corpulū, însufflându-î măi a lessū moravuri bune”. Conform sursei citate, termenul *educație* se utiliza și pentru animale, și chiar pentru plante (fiind sinonim cu *creștere*): „Se dice și despre animale: *educațiunea turmelorū, albinelorū, vermilorū de matasă*. Și într’unū sensū analogū, vorbindū de vegetale: *Educațiunea aquestei plante este dificilă*”. Termenul *didactică* este consemnat ca „arta de a învăța” (Negulici 1848), „instrucțiune, doctrină” (Antonescu 1862), „arta de a înveția pe alții” (Costinescu 1870; Laurian, Massimu, 1871).

Astfel, remarcăm că definițiile lexicografice trecute în revistă, prin formulările prea puțin exacte, nu fac delimitări clare între conceptele pedagogice explicate, *pedagogia* fiind considerată fie „acțiune”, fie „artă” de creștere a copiilor, ba chiar și „așezământ” („stabiliment”); un singur dicționar (Laurian, Massimu 1871) înregistrează și sensul de „scientia”. Termenii *educație*, *instrucție*, *pedagogie* și *didactică* par a fi sinonimi, nefiind

remarcate relațiile – pe care le cunoaștem astăzi – de hiperonimie: *didactica* este „**parte a pedagogiei** [subl. n.] care se ocupă cu principiile, metodele și formele de organizare a procesului de învățământ” (DEX), deci un subdomeniu al *pedagogiei*, iar *educație* este un hiperonim pentru ceilalți termeni (astăzi se spune *științe ale educației*). În dicționare, clarificările conceptuale vor interveni mai târziu, în secolul al XX-lea, odată cu dezvoltarea și afirmarea domeniului.

Lucrările lexicografice ale vremii înregistrează și alți termeni specifici domeniului în discuție: *pedanta* „a împlini rău datoriile de rector în colegiuri, în clase” (Poenar 1841), *pedant* „care ține de pedagog, care seamănă a pedagog; care este afectat, care prea se arată a fi învățat” (Negulici 1848), *pedagogic* (Antonescu 1862), *didascalu* „dascalu mare; învețetorū, preceptorū, dascalu quare învétiâ”, *pedarhie* „în ironie, guvernamentū de copii, de ómenī junī” (Costinescu 1870), *didactru* (gr.) „salariu pentru invetiatura”, *didascalicu* „didacticu: *opera didascalica, poemate didascalice*”, *dascalesce* (adv.) „in modu dascalescu, precumu lucra sau face dascalulu”, *dascalescu* (adj.) „relativu la dascalu sau invetiatoriu; metodu dascalescu, portare si tractare dascalesca”, *dascalia* „functione de dascalu, viéti'a dascalesca; invetiatura”, *dascalu* „invetiatoriu, institutoriu, instructoriu, maiestru”, *pedagogistu* (sinonim cu *pedagogu*), *pedagogiu* „locu unde se invétia *pedagogi'a*, institutu de *pedagogia*; institutu de educatione si invetiatura a copilliloru” (Laurian, Massimu 1871) ș.a. Observăm că unele surse consultate oferă și prețioase informații extralingvistice privind „statutul social” al unor termeni: *pedagogū-ă* „uă dată, învețiătorū de copii, aquella que îngrijia de educația lorū; astă-dī se dice *preceptorū*, și pedagogū se dice în derisiune” (Costinescu 1870); „Vorb'a [*dascalu*] a degeneratu de la addeveratulu seu sensu, si a devenitu triviale, synonyma cu *pedante*, in urm'a lipsei de methodu si a portării cellei ridicule a dascaliloru greci”; *pedante* (subst.) „proprie, cellu ce conduce si invétia copilli; se liea ca terminu injuriosu, prin care se desemna unu invetiatoriu ce nu respunde la missiunea sea” (Laurian, Massimu 1871).

4. Relația lingvistic – extralingvistic și dezvoltarea conceptuală a terminologiei conform textelor. Scrierile vremii furnizează mai multe informații despre domeniul în discuție în raport cu dicționarele. Chiar titlurile unor lucrări (traduse, prelucrate sau originale) indică faptul că în epocă se vorbea despre *pedagogie*, *didactică* și *metodică*, ceea ce înseamnă o relativă specializare pe subdomenii: *Pedagoghia și metodică pentru învățătorii shoalelor orășenești și sătești* (1818); *Manual complet de învățatură mutuală* (Ioan Brezoianu, 1850 –

învățătură mutuală este sinonim cu *alilodidactică*); *Manual de metodică și pedagogie pentru profesorii școlilor primare* (Antoniū Velini, 1860).

Conținutul și metalimbajul unor scrieri analizate confirmă ipoteza că domeniul în discuție se dezvoltă cu precădere pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Din *Povățuitorul educației copiilor de amândoa sexurile, prelucrat după mai mulți autori francezi* de Dimitrie Pop (Iași, 1846) am extras mai mulți **termeni simpli**: *institutriță, crescătorițe, învățătorițe, guvernantă, pedagogi „educatori”, profesori, memorie, pansion, colegiu, clas, a paradosi „a preda”, lucrare „acțiune”, scoleri, scolerițe, conscoleri „colegi (de clasă)”, repetitori „săli de meditație”, trelunie „trimestru” și termeni complecși* (sintagmatici): *educația publică, educația privată, educație morală, sistemul educației, scopul de căpetenie a educației, metot (și metod) de educație, planuri de educație, plan de creștere și de învățatură, scoale private, scoale publice, așezământuri statornicite pentru educația copiilor, așezământe de creștere, pansioane sau scoale de învățăcei sau învățăcele externe, crescători de copii, directriță de pansion, studia copiilor, studia casnică, întrevorbiri cu copiii, facultăți intelectuale, desvălirea duhului, desvălirea giudecăței, inteligenția (copiilor), cărți școlastice „cărți de lectură”, examen general, frânele cârmuirii personale, pansionere interne, câtimea obiecturilor ce se paradosesc, reglement școlastic „regulament școlar”, sale de studie, ceasurile paradosului „orele de predare”, paradusul de seară, emulația sau îndemnarea, ghibăcie „abilitate” etc.*

Lucrarea Învățătorul primar sau povețe și sfătuiri pentru a pregăti pe învățătorii primari, tradusă de Ioan Brezoianu după un autor francez (nemenționat), apare la București la o diferență de doar doi ani (1848), însă este mai avansată atât din punct de vedere terminologic, cât și sub aspectul metalimbajului. Pe lângă termenii întâlniți și în traducerea lui Dimitrie Pop – *metoade, emulație, conscolar, scoli și scoale, învățătoriță, studiu, princip, educație morală ș.a., Învățătorul primar...* conține numeroși **termeni** relevanți: *pedagogie, instituție, program, activitate, preceptor, propășire „progres (școlar)”, regulament, candidați, probe, exerciții, leții, esaminatori, concurenți, aspiranți, monitor* (explicat prin „scolar mai înaintat”), *normalien „normalist”, procede „procedee”, pensionat, pensionari, semi-pensionari „elevi de pension”, aplicații, manuale, registre, inovație, [facultăți]: atenție, memorie, imaginație, cugetare, comparație, judicată, intuiție și sintagme: casă de educație, școală normală, instrucția primară, geniul pedagogiei, învățător comunal, învățător primar, inspectorii generali ai instrucției publice, comisie de priveghiere, învățatură individuală, materii de învățatură, educație estetică, program de examen, examen de priimire,*

regulamente de priimire, atestat de capacitate al gradului elementar, atestat de gradul superior, desvoltarea facultăților, gradul de inteligență și aplecare, metoda învățaturii mutuale, metoda simultanată, metoda mixtă, metode speciale ordinare, metode extraordinare: metoda universală, metoda socratică, metoda catehetică, metoda euristică, menținerea disciplinei, sceptoru de disciplină, cărticica de conduită pentru fiecare scolar „agendă”, table de citire ș.a.

În 1860 apare la Iași un *Manual de metodică și pedagogie pentru profesorii scoalelor primare*, „prelucrat” de dr. Antoniu Velini, „director al Scoalei preparandale” și profesor de pedagogie. Din paginile acesteia am selectat o serie de **termeni simpli** noi: *metodică, educatori, preceptori*, (toți) *metodicii, preparanzi „normaliști”, predare, prelegere, lecțiuni, prelecțiuni, experiență, memorizare, repetițiuni, abilitate*. Majoritatea termenilor sunt sintagmatici, ceea ce indică un grad (mai) înalt de specializare: *metodică generală, metodică specială, regulile metodice, cunoștințe pedagogice, cultură intelectuală, comunicare de cunoștințe, principiile și regulile învățaturii, a fixa atențiunea, a frecventa școla, a exercita facultățile, activitatea scolarilor, deșteptarea atențiunii, învățatură înțeligibilă și exercitabilă, cunoștințe căpătate, metoda analitică, forma dialogică sau catihetică (a învățaturii), forma acroamatică (a învățaturii), formă de învățatură dialogico-sintetică, exerciții gradate, exercitarea memoriei, materie predată, plecările și dispuseciunile copiilor, mizlôce negative pentru educațiune, mizlôce positive pentru educațiune, unelte scolastice „rechizite școlare”, remunerări și pedepse, examene publice etc.*

5. Concluzii. La sfârșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea în limbajul didactic, la termenii moșteniți din latină (*învăța*) sau cei de origine neogreacă și slavonă (*didascal, dascal și dascăl, shoală și școală, scoler, ucenic, parados, a paradosi*), se adaugă o serie de lexeme de origine franceză, italiană, latină și germană, împrumutul extern fiind sursa principală a terminologiei pedagogice românești (grație traducerilor și „prelucrărilor” după autori străini), care devin termeni de bază în domeniu: *clas(ă), elev, examen, exersiție, lecție, educație, pedagogie, didactică, metodică, metodă, profesor ș.a.* Unii termeni, frecvenți în perioada cercetată, astăzi nu mai fac parte din terminologia în discuție: *emulație, preceptor, conscolar, table de citire, preparand, didactru, pedagogiu*. Ca în orice terminologie în formare, se atestă numeroase calcuri: *crescători de copii „educatori”, plan de creștere și de învățatură „de educație”, întrevorbiri „conversații”, desvălirea duhului „dezvoltarea spirituală”, scopul de căpetenie a educației „obiectivul principal”, trelunie „trimestru”, metod potrivit și totdeauna pus în lucrare „aplicat”, frânele cărmuirii personale*

„autocontrol”, *lucrare* „acțiune”, *așezământe de creștere* „instituții de educație”, *provisii* „achiziții”, *comisie de priveghiere* „comisie de supraveghere/monitorizare”, *plecările și dispuseciunile copiilor* „predilecțiile și predispozițiile”. De-a lungul timpului, chiar în decursul a patru-cinci decenii, se poate surprinde dinamica terminologică pe baza câtorva exemple pertinente: în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se spune tot mai puțin *a paradosi* (ngr.) și tot mai frecvent, *a preda* (sl.); *alilodidactica* (ngr.) este înlocuită de *învățământul mutual* (fr.); *ascalul* de *învățător*, *preceptor* și *profesor*; *ghibăcia* (sl.) de *abilitate* (fr., lat.); *propășirea de progres* (școlar); *preparanzii de normaliști* etc.

Secolele următoare vor veni cu modernizarea limbajului pedagogic și cu inovații terminologice datorate progresului cunoașterii, care pot fi surprinse în mod similar, prin consultarea dicționarelor generale și specializate și a textelor relevante pentru dezvoltarea domeniului.

BIBLIOGRAFIE:

- Iorga, Nicolae. *Istoria învățământului românesc*. București: Editura Casei Școalelor, 1928.
 Ursu, N.A. *Formarea terminologiei științifice românești*. București: Editura Științifică, 1962.
 Ursu, Despina și N.A. *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860)*. Vol. I. Iași: Cronica, 2004.

DICȚIONARE:

- Poenar 1841 = P. Poenar, *Vocabular francezo-românesc*. București: Tipografia Colegiului „Sf. Sava”, 1840-1841.
 Negulici 1848 = I.D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune repriimate până acum în limba română și de toate cele ce sunt a se mai priimi d-acum înainte și mai ales în științe*. București, 1848.
 Stamati 1851 = T. Stamati, *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*. Iași, 1851.
 Antonescu 1862 = G. M. Antonescu, *Dictionar Rumân*. București: Imprimeria Națională a lui Stephan Rassidescu, 1862.
 Costinescu 1870 = Ion Costinescu, *Vocabularu romano-francesu*. București, 1870.
 Protopopescu 1870 = Emmanuel Protopopescu Pake, *Nou dictionaru portativu de toate dicerile noi (radicale) reîntroduse și întroduse în limba română și de termeni tehnici ai științelor, litterilor și arților, cu uâ esplicație mai întinsă a termenilor de drept și economie politică*. București: Librariu Editor G. Joanide & A. Spirescu, 1870.

Laurian, Massimu 1871 = A.T. Laurian, J.C. Massimu și colab., *Dictionariulu limbei romane*. București: Nova Tipographia a Laboratoriloru Romani 19. Strat'a Academiei, 1871-1876.

SURSE:

ABCA = *ABC sau bucoavna spre folosul scolelor neamului romanesc*, Sibiu, 1783.

AR = *Albina românească*.

AsE = Gh. Asachi, *Espoziția stărei învățăturilor publice în Moldova, de la a lor restatornicire, 1828, până la anul 1843*, Iași, 1845.

BIP = Ioan Brezoianu, *Învățătorul primar sau povețe și sfătuiri pentru a pregăti pe învățătorii primari*, București, 1848.

BPR = *Bucoavnă pentru pruncii cei rumânești carii să află în Mare Prințipatum Ardealului*, Sibiu, 1788.

BV2 = *Bucvari pentru pruncii ceii rumânești carii să află în Crăia Ungurească și hotarele ei împreunate*, Viena, 1781.

CR = *Curierul rumânesc*, gazetă politică, administrativă, culturală și literară, București, 1829-1848.

CTD II = *Carte trebuincioasă pentru dascalii școalelor de jos rumânești neunite în chesaro-crăieștile țări de moștenire*, Viena, 1785 (vol. II).

DCI II = *De lipsă cărtice pentru învățători*, Viena, 1785 (vol. II).

EBG = D. Eustatievici Brașoveanu, *Gramatica rumânească*, 1757. BAR, ms. 583.

EDE = D. Eustatievici, *Desvoaltele și tâlcuitele evanghelii*, Sibiu, 1789.

ESI = D. Eustatievici, *Scurt izvod pentru lucruri de obște și de chilin în scrisori de multe chipuri*, Sibiu, 1792.

GC = Iordache Golescu, *Condica limbii rumânești*. BAR, ms. 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850.

HG = [Amfilohie Hotiniul], *Lección adică cuvântare scoasă de la întâie parte a gramaticii...*, Iași, 1789.

IO = Paul Iorgovici, *Observații de limba rumânească*, Buda, 1799.

KPA = A. von Kotzebue, *Pedagogul*, traducere de Gh. Asachi, Iași, 1839.

LPT = *Povățuitorul tinerimii*, Buda, 1826.

MPI = *Manuductor pentru învățătorii sholasticești*, traducere din germană de Ioan Mihuiț, Buda, 1818.

RSM = *Reglement a șolelor publice din Prințipatul Moldovii*, Iași, 1835. BCU Iași, ms. IV-60.

SCM = Gh. Șincai, *Catehismul cel mare cu întrebări și răspunsuri...*, Blaj, 1783.

T = *Timpul*, *jurnal politico-comercial*, București, 1854-1857.

TAI = D. Țichindeal, *Arătare despre starea acestor noauă introduse șolasticești instituturi ale nației românești, sârbești și grecești*, Buda, 1813.

TGR = Radu Tempea, *Gramatică românească*, Sibiu, 1797.

VMP = Antoniu Velini, *Manual de metodică și pedagogie pentru profesorii scoalelor primare*, Iași, 1860.

VPP = Villaume, *Pedagoghia și metodică pentru învățătorii șoalelor orașenești și sătești*, traducere de Naum Petrovici, Buda, 1818.